

دانش و پژوهش در علوم تربیتی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)
شماره پانزدهم - پاییز ۱۳۸۶
صص ۸۳ - ۹۴

شیوه‌های آشناسازی دانش آموزان دوره متوسطه فریدونشهر با حقوق شهروندی

عبدالرضا سپیانی^۱ - زهره سعادت‌مند^۲ - فریبا کریمی^۳

چکیده

آموزش شهروندی و آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی، زمینه و بستر مناسب را برای یک شهروند خوب بودن، برقراری نظم و امنیت در جامعه، افزایش میزان مشارکت مدنی افراد، رعایت حقوق سایر شهروندان و ارتقای فضیلت جامعه شهری میسر می‌کند و سطح فرهنگ، اندیشه و معلومات افراد را بالا می‌برد. هدف این پژوهش بررسی شیوه‌های آشناسازی دانش آموزان دوره متوسطه با حقوق شهروندی است. جامعه آماری پژوهش ۱۹۸۰ دانش آموز دوره متوسطه شهرستان فریدونشهر در سال تحصیلی ۸۴ - ۸۳ است که از میان آنها ۲۹۰ نفر به عنوان نمونه به شیوه تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی و ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه

۱- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (نویسنده مسؤول)

Email: saadatmand@kuisf.ac.ir

۳- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

محقق ساخته با ۲۹ سؤال بسته پاسخ براساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت و با اعتبار ۰/۸۶ تنظیم گردیده است. شیوه تجزیه و تحلیل یافته‌ها در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفته است. تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال اول تا چهارم پژوهش نشان داد که آموزشهای اجتماعی با میانگین ۳/۸۲، آموزشهای فرهنگی با میانگین ۳/۷۷، آموزشهای اداری-سیاسی با میانگین ۳/۶۶ و آموزشهای اقتصادی با میانگین ۳/۵۸ در آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است. با مقایسه انواع آموزشهای مؤثر بر آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی مشخص گردید که در مجموع با توجه به جنسیت و پایه تحصیلی بیشترین تأثیر مربوط به آموزش اقتصادی بوده است. مقایسه نظرات دانش آموزان با توجه به پایه تحصیلی آنها نشان داد که بین نظر آنها در خصوص شیوه‌های آشناسازی با حقوق شهروندی در سطح $P \leq 0/05$ تفاوت معنادار وجود دارد.

کلید واژه‌ها: شهروندی، حقوق شهروندی، آموزش شهروندی.

مقدمه

زندگی در محیط‌های شهری، مستلزم پذیرش و نهادینه کردن انواعی از هنجارهای قانونی و حقوقی است که به شکلی پایدار ضمن تأمین نیازهای مختلف افراد روابط پایدار اجتماعی را باعث شود. کاربرد مفهوم حقوق اجتماعی شهروندی، در واقع بسط و گسترش قواعد و مقرراتی است که تمامی فعالیتها، تمایلات و نیازهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی افراد را سامان داده و مانع از اعمال ستم و زور به شهروندان می‌شود. در شرایط کنونی در کشور ما به دلایل مختلف اجتماعی و فرهنگی توجه به موضوع حقوق اجتماعی شهروندی افزایش قابل ملاحظه‌ای یافته است. در این راستا، آزادی اجتماعی، مشارکت سیاسی، دخالت در تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی مشابه اساس حقوق اجتماعی شهروندی تلقی می‌شود (موسوی، ۱۳۸۱).

آموزشهای مدنی یا شهروندی گرچه به اشکال مختلف در بیشتر کشورها متداول بوده است، اما این روزها توجه بیشتری را به خود معطوف ساخته است. به گونه‌ای که برخی از نویسندگان این آموزشها را نجات‌بخش بحران دنیای معاصر می‌دانند (بیرزا، ۲۰۰۰).

امروزه اغلب مردم برای انجام فعالیتهای اجتماعی خود آموزشهای لازم را ندیده‌اند و در نتیجه رفتار آنان براساس مشاهده و تقلید رفتارهای دیگران بوده است. حال اگر این رفتار برای رسیدن به اهداف مناسب نباشد برای تقلیدکنندگان معضلاتی را به وجود می‌آورد که منجر به پدید آمدن معضلاتی در جامعه می‌شود؛ پس ضرورت آموزشهایی به منظور شهروند خوب بودن کاملاً احساس می‌شود. اینکه این آموزش شامل چه مواردی باشد بستگی دارد به نوع نیازهایی که در جای خود باید شناسایی و مورد بررسی قرار گیرد و به تناسب آن نیازها باید آموزشهایی ارائه شود (ابزری، ۱۳۸۱).

امروزه نسبت به حقوق شهروندان تأکید بیشتری می‌شود تا بر تکالیف و مسؤولیت‌های آنان. این حقوق عبارت‌اند از: حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی و در این میان حقوق افراد یعنی حقوق طبیعی برای بهره‌مندی از حداقل معیارهای اقتصادی، امنیت، تأمین اجتماعی، بهداشتی و ... دارای اهمیت بیشتری است.

دستیابی به این هدف موجب شده است که هزینه زیادی صرف این کار شود، به طوری که فقط یکی از سازمانهای مساعدت‌کننده بین‌المللی در دهه ۹۰ میلادی، ۳۰ میلیون دلار صرف این آموزشها در کشورهای مختلف کرده است (سباتینی^۱، ۲۰۰۲).

بنابراین آشنایی با حقوق شهروندی زمینه مناسب را برای یک شهروند خوب بودن و برقراری نظم و امنیت در جامعه فراهم می‌سازد. در این راستا شیوه آشناسازی و ارائه شیوه‌های مختلف برای تقویت و نهادینه کردن مهارتهای شهروندی به خصوص در شرایط سنی نوجوانی از اهمیت خاصی برخوردار است.

بررسی لزوم آموزش حقوق شهروندی در ایران نشان داد که نظام حقوق شهروندی در ابعاد اقتصادی - مالی، فرهنگی، اجتماعی و اداری - سیاسی نیازمند آموزش است (شکوری و پاک‌نژاد، ۱۳۸۰). تحقیق دیگری که در اصفهان (۱۳۸۱) به منظور ارائه راهکارهای افزایش اثربخش آموزشهای شهروندی و آشناسازی مردم با حقوق شهروندی انجام گرفت، نشان داد که افزایش آموزشهای شهروندی تدبیری نو برای آشنا کردن مردم با حقوق شهروندی است (ابزری، ۱۳۸۱). مطالعات اسماعیلی (۱۳۸۱) با موضوع سنجش نیازهای فرهنگی شهروندان اصفهان نشان می‌دهد که آموزشهای شهروندی اساسی‌ترین نیاز فرهنگی شهروندان در اصفهان است.

بررسی‌های عالی (۱۳۸۱) با عنوان راهکارهای آشنا کردن مردم با حقوق شهروندی و نهادینه کردن آن نشان داد که حقوق شهروندی و وظایف یک شهروند خوب باید به نوجوانان و جوانان آموزش داده شود و جامعه شهری برای نهادینه کردن شناخت حقوق و وظایف شهروندی به آموزش غیررسمی و غیرمستقیم نیازمند است.

صابری (۱۳۸۱) پس از انجام تحقیقات خود درباره راهکارهای افزایش اثربخش آموزشهای شهروندی عنوان کرد که یکی از مؤلفه‌های سرنوشت‌ساز و مهم در پیشرفت جوامع توسعه‌یافته آموزش موضوعات اساسی به‌ویژه آموزش همگانی است. قاضی (۱۳۸۱) نیز در تحقیق خود با عنوان راهکارهای نهادینه کردن فرهنگ شهروندی در ساخت اجتماعی ایرانی از دیدگاه صاحب‌نظران به این نتیجه دست یافت که آموزش هدفمند از طریق مدارس در سطوح مختلف راهکاری مناسب برای نهادینه کردن فرهنگ شهروندی است. پژوهشگر در مطالعاتی درباره فناوری اطلاعات و شهروندی مدرن نشان داد که کاربرد فناوری اطلاعات زندگی شهری را ارتقای کیفی می‌بخشد. شهروندان با استفاده از این فناوری به راحتی می‌توانند در وقت و هزینه خود صرفه‌جویی کنند و مهارت‌های لازم برای یک جامعه اطلاعاتی را کسب کنند (طباطبایی آرانی، ۱۳۸۱).

گلدنسون^۱ (۱۹۷۸) و هان^۲ (۱۹۹۸) در مطالعات خود در کشورهای غربی به این نتیجه دست یافتند که اگر حقوق شهروندی به‌درستی آموزش داده شود، ظرفیت پذیرندگی و تعامل اجتماعی و سیاسی در جامعه افزایش می‌یابد که لازم است این آموزشها در برنامه درسی مدارس گنجانده شود. بلا^۳ (۱۹۹۱) به این نتیجه رسید که آموزش شهروندی نباید در برگیرنده منافع فردی باشد، آموزش شهروندی موضوعی بحث‌انگیز برای معلمان و والدین به‌شمار می‌آید. مطالعات اتزیونی^۴ (۱۹۹۳ و ۱۹۹۸) نشان داد که آموزش شهروندی در اجتماع از اهمیت خاصی برخوردار است. کودکان را به‌عنوان شهروندان به‌گونه‌ای باید تربیت کرد که با اجتماع مشارکت کنند، با حقوق خود آشنا شوند و به وظایف خود در قبال جامعه عمل کنند. داوون هاور^۵ (۱۹۹۶) در مطالعات خود استدلال می‌کند، خدمات به جامعه جنبه مهمی از آموزش شهروندی است که جامعه باید برای ایجاد مسئولیت مدنی و حس مشارکت اجتماعی به شهروندان ارائه کند.

1 - Goldenson. D.R

2 - Han.C

3 - Bellah. R.N

4 - Etzioni. A

5 - Dauenhaure.B

آلبایر^۱ (۱۹۹۸) در طول مطالعه خود در مورد دبیرستانهای آمریکا به این نتیجه رسید که عده زیادی از جوانان نسبت به دنیای بیرون احساس بریدگی و بی‌نیازی دارند. به اعتقاد ایشان ضروری است که دانش‌آموزان به عنوان بخش اعظم آموزش مدنی دریابند که یادگیری برای زندگی کردن است. این آموزش به معنای توسعه توانا کردن قضاوت‌ها، شکل دادن به اعتقادات و در راستای ارزشهای هر جامعه است.

مطالعات آرتور و بیلی^۲ (۲۰۰۰) نشان داد که آموزش شهروندی به صورت اساسی با آموزش اخلاقی مرتبط و نقطه تلاقی آموزش و پرورش و سیاست است. به نظر ایشان آموزش شهروندی تعهد به داشتن ظرفیت پاسخگو بودن و آمادگی ایجاد و تقویت سواد سیاسی را در افراد در برمی‌گیرد. بالاخره مطالعات میدلتون^۳ (۲۰۰۳) نشان داد که نیاز ضروری شهروندان فراگرفتن مهارتهایی برای شهروندی است که این تعهدها عبارت‌اند از: توانایی گفت‌وگو، برنامه‌ریزی مالی، انتخاب صحیح، مهارتهای استفاده از رسانه‌های جمعی، به‌دست آوردن سرمایه، انتخاب همسر متعهد به جامعه، استفاده از فناوری به‌عنوان یک فعالیت گروهی، استفاده از اینترنت برای یک فعالیت گروهی، استفاده از اینترنت برای یک فعالیت شهروندی، مسئولیت در برابر توسعه، مشورت و انتخاب کار، تبلیغات و بازاریابی.

اهداف پژوهش

هدف کلی در این پژوهش شیوه‌های آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان فریدونشهر با حقوق شهروندی است و اهداف جزئی آن عبارت‌اند از:

- ۱- تأثیر آموزشهای اقتصادی- مالی بر آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه با حقوق شهروندی.
- ۲- تأثیر آموزشهای فرهنگی بر آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه با حقوق شهروندی.
- ۳- تأثیر آموزشهای اجتماعی بر آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه با حقوق شهروندی.
- ۴- تأثیر آموزشهای اداری- سیاسی بر آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه با حقوق شهروندی.

1 - Allbayer.E

2 - Arthur, Jand Bailey.R

3 - Middleton.J

روش پژوهش

در این پژوهش، پژوهشگر به بررسی شیوه‌های آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه با حقوق شهروندی می‌پردازد بنابراین روش تحقیق توصیفی و از نوع پیمایشی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی (فراوانی و میانگین، انحراف معیار، نمودار و جدول) و در آمار استنباطی به منظور اثبات یا رد سؤالات تحقیق از آزمون t تک‌متغیره و t مستقل، آزمون t_2 هتینگ، آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره (مانوا) و آزمون توکی استفاده شده است.

جامعه آماری این پژوهش را کلیه (۱۹۸۰ نفر) دانش‌آموزان دبیرستانها و هنرستانهای پسرانه و دخترانه فریدونشهر در سال تحصیلی ۸۴ - ۸۳ تشکیل می‌دهند که ۲۹۰ نفر (۱۴۵ پسر و ۱۴۵ دختر) آنان براساس روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و به‌صورت تصادفی ساده به عنوان نمونه آماری انتخاب گردیده‌اند.

ابزار اندازه‌گیری

در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز به دلیل نبودن پرسشنامه استاندارد شده، از پرسشنامه محقق‌ساخته شامل ۲۹ سؤال با مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت براساس ضریب آلفای کرونباخ با اعتبار ۰/۸۶ استفاده شد.

یافته‌ها

نتایج حاصل از آزمونهای آماری در مورد هر یک از سؤالات اساسی تحقیق در جدولهای ۱ تا ۷ ارائه شده است.

سؤال ۱- آموزشهای اقتصادی - مالی تا چه اندازه در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است؟

جدول ۱- مقایسه میانگین نمره تأثیر آموزش اقتصادی - مالی در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی

میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	t تک متغیره
۳/۵۸	۰/۵۴۷	۰/۰۳۲	۲۶/۷۱

یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۱ درصد بزرگتر است، بنابراین آموزشهای اقتصادی- مالی بیش از سطح متوسط دانش‌آموزان را با حقوق شهروندی آشنا می‌سازد.

سؤال ۲- آموزشهای فرهنگی تا چه اندازه در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است؟

جدول ۲- مقایسه میانگین نمره تأثیر آموزش فرهنگی در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی

میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	t تک متغیره
۳/۸۷	۰/۶۵۶	۰/۰۳۳	۲۳/۴۵

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۱ درصد بزرگتر است، بنابراین آموزشهای فرهنگی بیش از سطح متوسط دانش‌آموزان را با حقوق شهروندی آشنا می‌سازد.

سؤال ۳- آموزشهای اجتماعی تا چه اندازه در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است؟

جدول ۳- مقایسه میانگین نمره تأثیر آموزش اجتماعی در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی

میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	t تک متغیره
۳/۸۲	۰/۵۸۷	۰/۰۳۴	۳/۸۲

براساس یافته‌های جدول ۳، t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۱ درصد بزرگتر است، بنابراین آموزشهای اجتماعی بیش از سطح متوسط دانش‌آموزان را با حقوق شهروندی آشنا می‌سازد.

سؤال ۴- آموزشهای اداری - سیاسی تا چه اندازه در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است؟

جدول ۴- مقایسه میانگین نمره تأثیر آموزش اداری - سیاسی در آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی

میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	t تک متغیره
۳/۶۶	۰/۵۵۹	۰/۰۳۲۸	۲۰/۱۲

با توجه به اینکه t مشاهده شده در جدول ۴ از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۱ درصد بزرگتر است، بنابراین آموزشهای اداری - سیاسی بیش از سطح متوسط دانش آموزان را با حقوق شهروندی آشنا می سازد.

جدول ۵- مقایسه میانگین نمره انواع آموزشها در آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی

انحراف معیار	میانگین	آموزشها تا چه اندازه ای دانش آموزان را با حقوق شهروندی آشنا می سازد؟
۰/۵۸۷	۳/۸۲	اجتماعی
۰/۶۵۶	۳/۷۷	فرهنگی
۰/۵۵۹	۳/۶۶	اداری - سیاسی
۰/۵۴۷	۳/۵۸	اقتصادی - مالی

$$t_p = ۴۴/۲۳$$

$$F = ۱۴/۶۳$$

$$P = ۰/۰۰۰$$

با توجه به نتایج جدول ۵، t مشاهده شده در سطح $P \leq ۰/۰۱$ معنادار است، بنابراین تأثیر انواع آموزشها در آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی یکسان نیست و بیشترین آموزشها مربوط به آموزشهای اجتماعی و کمترین آموزشها مربوط به آموزشهای اقتصادی- مالی است.

جدول ۶- مقایسه میانگین نمره انواع آموزشها در آشناسازی دانش‌آموزان دختر و پسر با حقوق شهروندی

جنسیت مؤلفه	پسر		دختر		P	t
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
اقتصادی و مالی	۳/۶۸	۰/۵۵۷	۴/۰۲	۰/۴۵۷	۰/۲۰۳	۵/۵
فرهنگی	۳/۵۹	۰/۶۰۷	۳/۹۵	۰/۴۵۵	۰/۰۹۵	۷۰۵
اجتماعی	۳/۵۳	۰/۵۴۱	۴/۱۱	۰/۴۸۳	۰/۱۱۳	۹/۵۱
اداری - سیاسی	۳/۴۷	۰/۵۷۱	۳/۸۴	۰/۴۸۴	۰/۳۵۸	۵/۸۱

براساس یافته‌های جدول ۶، t مشاهده شده در سطح $P \leq ۰/۱$ معنادار است، بنابراین بین انواع آموزشها در دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت وجود دارد.

جدول ۷- مقایسه میانگین نمره انواع آموزشها در آشناسازی دانش‌آموزان با توجه به پایه تحصیلی

پایه تحصیلی مؤلفه	اول		دوم		سوم		P	F
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
اقتصادی و مالی	۳/۹۶	۰/۳۶۳	۳/۹۴	۰/۵۳۸	۳/۹۶	۳/۹۵	۰/۶۳۳	۱۲/۱۴
فرهنگی	۳/۷۰	۰/۴۶۳	۳/۸۸	۰/۵۸۶	۳/۸۶	۰/۴۳۰	۰/۶۱۰	۵/۵۶
اجتماعی	۳/۶۵	۰/۷۰۴	۴	۰/۵۱۶	۳/۵۶	۰/۳۷۱	۰/۶۰۹	۸/۹۰
اداری - سیاسی	۳/۶۰	۰/۴۴۱	۳/۷۶	۰/۵۴۳	۳/۶۵	۰/۴۰۷	۰/۷۰۵	۳/۷۴

یافته‌های جدول ۷ نشان می‌دهد که F مشاهده شده در سطح $P \leq 0/5$ معنادار است، بنابراین بین انواع آموزشها با توجه به پایه تحصیلی دانش‌آموزان تفاوت وجود دارد یعنی بین نظرات دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی در خصوص شیوه‌های آموزشهای اقتصادی- مالی ($P = 0/000$)، آموزشهای فرهنگی ($P = 0/001$) آموزشهای اجتماعی ($P = 0/000$) و آموزشهای اداری- سیاسی ($P = 0/011$) تفاوت وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هر یک از آموزشهای اقتصادی- مالی، فرهنگی، اجتماعی و اداری- سیاسی بر آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است و به ترتیب اهمیت تأثیر آموزشهای اجتماعی با میانگین $3/82$ ، آموزشهای فرهنگی با میانگین $3/77$ ، آموزشهای اداری- سیاسی با میانگین $3/66$ و آموزشهای اقتصادی- مالی با میانگین $3/58$ را نشان می‌دهد. یافته‌های سؤال اول تحقیق با نتایج پژوهش پاک‌نژاد و شکوری (۱۳۸۰) که اعلام داشته‌اند نظام حقوق شهروندی در ایران از ابعاد اقتصادی- مالی نیازمند آموزش است و میدلتون (۲۰۰۳) که نشان داد از احتیاجات ضروری شهروندان فراگرفتن مهارتهای برنامه‌ریزی مالی و به‌دست آوردن سرمایه برای شهروندی است، مطابقت دارد. یافته‌های سؤال دوم پژوهش با نتایج تحقیقات ابزری (۱۳۸۱)، پاک‌نژاد و شکوری (۱۳۸۰)، اسماعیلی (۱۳۸۱)، قاضی (۱۳۸۱)، میدلتون (۲۰۰۳) و اولدفیلد (۱۹۹۴) در ضرورت آموزشهای فرهنگی برای شهروندان همخوانی دارد. یافته‌های سؤال سوم تحقیق تأثیر آموزشهای اجتماعی با نتایج تحقیقات پاک‌نژاد و شکوری (۱۳۸۰)، ابزری (۱۳۸۱)، عالی (۱۳۸۱)، گلدنسون (۱۹۷۱)، آلبایر (۱۹۹۸)، بلا (۱۹۹۱)، اتزیونی (۱۹۹۳ و ۱۹۹۸) و آرتور و بیلی (۲۰۰۰) در اهمیت آموزشهای اجتماعی همسویی دارد. تجزیه و تحلیل یافته‌های سؤال چهارم تأثیر آموزشهای اداری- سیاسی با یافته‌های تحقیقات پاک‌نژاد و شکوری (۱۳۸۰)، ابزری (۱۳۸۱)، گلدنسون (۱۹۷۱)، آرتور و بیلی (۲۰۰۰) و داوون هاور (۱۹۹۶) در اهمیت آموزشهای سیاسی- اداری برای شهروندان همخوانی دارد.

پیشنهادها

- ۱- داده‌های جدول ۵ نشان داد که بیشترین درصد پاسخ‌ها مربوط به آموزشهای اجتماعی و کمترین درصد پاسخ‌ها مربوط به آموزشهای اقتصادی - مالی بوده است. با توجه به اهمیت آموزشهای اجتماعی پیشنهاد می‌شود که در دوره متوسطه آموزشهای اجتماعی برای آشنایی با حقوق شهروندی آموزش داده شود.
- ۲- با توجه به اهمیت آموزشهای شهروندی پیشنهاد می‌شود کتابهای درسی برای دوره متوسطه درباره موضوع آموزش شهروندی و حقوق آن تهیه و تدوین شود و آموزشهای شهروندی به‌طور منسجم و منظم در مدارس کشور به‌خصوص در پایه متوسطه اجرا شود.
- ۳- مدارس متوسطه برای دانش‌آموزان فضایی فراهم کنند که دانش‌آموزان، شهر را تجربه کنند و با حقوق شهروندی به شکل عملی آشنا شوند. یعنی ساختارها، روشها و محیطهای آموزشی برای تدوین و یادگیری شهروندی آماده شوند.

منابع

- ابزری، مهدی. (۱۳۸۱)، «راهکارهای افزایش اثربخشی آموزشهای شهروندی و آشناسازی مردم با حقوق شهروندی»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.
- اسماعیلی، رضا. (۱۳۸۱)، «انواع حقوق شهروندی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، *مجله فرهنگ اصفهان*، شماره ۲۲.
- پاک‌نژاد، فاطمه و هدایت شکوری. (۱۳۸۰)، «بررسی لزوم آموزش حقوق شهروندی در ایران»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.
- صابری، علیرضا. (۱۳۸۱)، «راهکارهای افزایش اثربخشی آموزشهای شهروندی»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.
- طباطبایی آرانی، سید شهاب. (۱۳۸۱)، «فناوری اطلاعات و شهروند مدرن»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.
- عالی، شهین‌دخت. (۱۳۸۱)، «راهکارهای آشناسازی مردم با حقوق شهروندی و نهادینه کردن آن»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.

قاضی، میرسعید. (۱۳۸۱)، «راهکارهای نهادینه کردن و توسعه فرهنگ شهروندی»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.
 موسوی، سید یعقوب. (۱۳۸۱)، «محدودیتها و ظرفیتهای توسعه حقوق شهروندی در ایران»، چکیده مقالات و تحقیقات همایش راهکارهای توسعه فرهنگ شهروندی، اصفهان، انتشارات محبان.

Allbayer, E. (1998). *American, Middleschool*.

Arthur, J., and Bailey, R. (2000). *Schools and community: the communitarian agenda in education* London: Falmer.

Bellah, R.N. (1991). *The good society*, New York: Alfred. A khnopf.

Birzea, C. (2000). *Education for Demoeratic citizenship: A life long lerning perspective* concil of europ of publication Strasbourg.

Dauenhaure, B. (1996). *Citizenship in a fragile world*, Maryland: Rowanand little field

Etzioni, A. (1998). *The Moral Dimension: towards a new Economics*: Free press.

Goldenson, D.R. (1978). *Theory and Research in Social Education*. March: 44 - 72 .

Hann, C. (1998). *Becoming Political: Comparative Perspectives on citizenship education*, New York: free press.

Middleton, J. (2003). *Citizenship toolkit Provides much needed support*, URL: <http://www.Enrich.uk>. Net news/ article/ 30.

Oldfield, A. (1994). *Citizenship in a frgile world*, Maryland, Rowannand, Little field.

Sabatini, C. (2002). *Civic education in developing democracieg Policy implications frem a three country study*. A Paper presented at the 98 th Annual meeting of the American Political Science association.

تاریخ وصول: ۸۳/۱۰/۲۵

تاریخ پذیرش: ۸۵/۲/۴